

Doctrinile muncii și politica profesiunilor

Victor RIZESCU este conferențiar la Facultatea de Științe Politice a Universității din București, cu studii de Istorie și de Filozofie la Universitatea din București, la Universitatea Central-Europeană și la Universitatea Oxford.

Cărți publicate: *Ideologii românești și est-europene*, București, Editura Cuvântul, 2008 (coord.); *Tranziții discursive. Despre agende culturale, istorie intelectuală și onorabilitate ideologică după comunism*, București, Corint, 2012; *Ideology, Nation and Modernization: Romanian Developments in Theoretical Frameworks*, București, Editura Universității din București, 2013; *Canonul și vocile uitate. Secvențe dintr-o tipologie a gândirii politice românești*, București, Editura Universității din București, 2015 (ed. a II-a: București, Pro Universitaria, 2020); *Development, Left and Right: Ideological Entanglements of Reformist Projects in Pre-communist Romania*, București, Editura Universității din București, 2018 (premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române); *Statul bunăstării pe filiera românească. Fracturi ale dezvoltării și rupturi ale memoriei*, București, Pro Universitaria, 2019; *Eseuri despre politica memoriei. Accente și recalibrări aniversare*, București, Neverland, 2020.

Dintre cărțile traduse și editate: Daniel Chirot, *Schimbarea socială într-o societate periferică. Formarea unei colonii balcanice*, București, Corint, 2002; Daniel Chirot, coord., *Originile înapoierii în Europa de Est. Economie și politică din Evul Mediu până la începutul secolului XX*, București, Corint, 2004; Constantin Stere, *Scrieri politice și filozofice*, București, Dominor, 2005.

VICTOR RIZESCU

DOCTRINELE
MUNCII ȘI POLITICA
PROFESIUNILOR

SINDICALISM, CORPORATISM
ȘI COOPERAȚIE ÎN ROMÂNIA
INTERBELICĂ

CARTIER
i s t o r i c

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: vanzari@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel/fax: 021 210 80 51. E-mail: codex@cartier.ro

cartier.ro

cartier.md

Cărțile Cartier pot fi procurate online pe cartier.ro & cartier.md

și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks și pe cartier.ro & cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 022 21 42 03.

E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel.: 022 24 10 00.

E-mail: librariadinhol@cartier.md

Librărie online, cartier.ro, tel. 0785 199 823.

E-mail: codex@cartier.ro

Librărie online, cartier.md, tel. 068 555 579.

E-mail: vanzari@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România.

Tel./fax: (021) 210.80.51. E-mail: codex@cartier.ro

Taxele poștale sunt suportate de editură.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Păslariuc

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Anda Yrsan

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Valeria Idjilov

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Victor Rizescu

DOCTRINELE MUNCII ȘI POLITICA PROFESIUNILOR. SINDICALISM,

CORPORATISM ȘI COOPERAȚIE ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

Ediția I, ianuarie 2025

© 2025, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Rizescu, Victor.

Doctrinile muncii și politica profesiunilor: Sindicalism, corporatism și cooperare

în România interbelică/Victor Rizescu. – Ed. 1-a. – [Chișinău]: Cartier, 2025 (Bons Offices). –

166, [1] p. – (Cartier istoric/colecție coordonată de Virgil Păslariuc, ISBN 978-9975-79-902-7).

Bibliogr.: p. 149-163. – Ind. de nume: p. 165-167. – [500] ex.

ISBN 978-9975-86-826-6.

94(498)“1918/1939”

R 60

Cuprins

Introducere	7
<i>Capitolul I</i>	Politica muncii și sindicalismul. Modelul liberal și derivatele de dreapta și de stânga 11
	Concepția liberală a muncii și deriva spre dreapta..... 12
	Restructurarea corporatistă în dezbateri..... 18
	Chestiunea autonomiei sindicale și deriva spre stânga.. 26
<i>Capitolul II</i>	Sindicalism și patronaj politic.
	Contradicțiile unei dezbateri românești 34
	Un scandal legislativ și două demascări succesive
	Interferențe problematice și departajări ideologice..... 39
<i>Capitolul III</i>	Corporatismul în România interbelică.
	Origini încrucișate și varietăți concurente..... 46
	Corporatismul românesc: dimensiunea politică și cea socială..... 46
	Curentul corporatist: tradiții de breaslă și inovații ideologice
	și inovații ideologice
	Autoritarismul corporatist: versiuni tari și slabe în interpenetrare
	în interpenetrare
<i>Capitolul IV</i>	Liberalismul economic și doctrina corporatistă.
	Două feluri de relaționare 66
	Corporatismul ca depășire a liberalismului economic
	economic
	Corporatismul ca revigorare a liberalismului economic
	economic

<i>Capitolul V</i>	O derivă a anticarlismului. Ideea corporatistă și antimonarhismul de dreapta	79
	Un început sub semnul carlismului	81
	De la carlism la lezmajestate.....	87
	De la anticarlism la antimonarhism	91
<i>Capitolul VI</i>	Camerele profesionale. Un reper al autoritarismului moderat	96
	Evoluția camerelor profesionale până la comunism.....	98
	Camerele profesionale ca reper al autoritarismului moderat	104
<i>Capitolul VII</i>	Din teoria și practica unui proiect interbelic. Nicolae Iorga și reprezentarea parlamentară a profesiunilor.....	116
	Un proiect eşuat: guvernul Iorga și parlamentul profesionalist	117
	Iorga și mișcarea corporatistă: o ruptură parțială și urmările sale	123
<i>Capitolul VIII</i>	Fascism și cooperăție. O enigmă din ultimul proces al lui Corneliu Zelea Codreanu	131
	Punctul culminant neglijat al unui proces memorabil	132
	Un cooperatist consecvent și sinuozitățile sale de altă natură	136
	Pamfletul antifascist al unui presupus simpatizant legionar	143
	Bibliografie	150

Introducere

Fiecare temă istorică este asociată cu un orizont de așteptare precumpănitor al cititorilor. Istoria sindicalismului și a politicii muncii nu face excepție. Atunci când deschid o carte dedicată acestui subiect, cei mai mulți se așteaptă să întâlnească în paginile ei referiri predominante la evoluția politicii socialiste și la cea a revendicărilor avansate, în strânsă legătură cu același curent politic, de către organizațiile de reprezentare profesională ale muncitorilor din fabrici. Ei pornesc de la presupunerea că politica liberală și cea a partidelor și grupărilor ideologice cu orientare de dreapta nu pot ocupa decât poziții secundare în cadrul reconstituirii istorice, tot astfel ca și structurile asociaționiste ale claselor mijlocii. Se consideră, cu alte cuvinte, că politica socială și dispozitivele de protecție socială au luat naștere în baza presiunilor exercitate de stânga și de mișcarea muncitorească. Structurile politice cu alte tendințe și cu bazine de recrutare diferite s-au acomodat, treptat, la cerințele izvorâte din această zonă a vieții politice și sociale moderne.

Prezumțiile de această natură persistă atunci când se manifestă în sfera istoriei românești și în ciuda faptului că, într-un asemenea orizont, ele se situează în răspărul unor date foarte bine cunoscute. Știm bine, într-adevăr, că industria mare și-a făcut drum cu greu în România de până la comunism, ceea ce a făcut ca și proletariatul industrial să aibă o pondere numerică foarte redusă în ansamblul forței de muncă. Social-democrația a reprezentat un curent minoritar, nevoit să își întemeieze strategia politică pe un discurs ideologic greu de asimilat de segmente largi ale electoratului: anume, un discurs construit în jurul ideii că țara trebuia să îmbrățișeze mai întâi formele capitalismului autentic, înainte de a se angaja în tranziția către socialism. Comunismul a fost un curent subversiv înstrăinat

de marile deziderate ale vieții naționale din epocă. Cel mai important compartiment al stângii a fost (național-)țăranismul, având ca principală referință masele rurale și lipsit de un program coerent și clar individualizat în domeniul politicii sociale din sfera economiei orășenești. În pofida unor asemenea constatări, continuă să se creadă că istoria mișcărilor sindicale și a formelor de manifestare ale politicii muncii din România interbelică nu poate plasa în centrul expunerii decât socialismul firav al locului și anemicul sindicalism proletar din raza sa de acțiune.

În afara cercurilor de strictă specialitate, se încetățenește cu mare dificultate concepția că instituțiile și practicile fundamentale ale statului bunăstării au luat naștere în virtutea unor interferențe dintre inițiative ale centrului liberal, ale stângii socialiste și ale dreptei conservatoare (topografia relațiilor dintre aceste familii politice în aria fenomenului studiat variind în funcție de contextul național). Tot atât de greu își croiește drum teza că importanța componentei socialiste în cadrul procesului a înfățișat tendința de scădere de-a lungul axei decalajelor de dezvoltare, de la vest la est.

Cartea de față este menită să illustreze aceste ultime două teze, cu referire la istoria românească a perioadei interbelice. Ea oferă o serie de perspective convergente asupra sindicalismului epocii, având ca teren de confluență și ca subiect principal de investigație mișcarea de reprezentare profesională amorstată de păturile inferioare ale clasei mijlocii, compusă din mici industriași și meșteșugari și din reprezentanții gulerelor albe, sau ai profesiunilor intelectuale. Cartografierea cumulativă a politicii grupărilor profesionale cu asemenea baze sociale este întreprinsă, aici, în urma descoperirii revelatoare a rezonanței pe care au avut-o expresiile ei în spațiul public al perioadei, expresii altminteri total ignorate de demersurile istorice anterioare consacrate problemei.

Istoria mișcării sindicale a clasei mijlocii urbane se desfășoară, însă, în strânsă interpenetrare cu cea a ideilor privind organizarea muncii naționale pe baza interpretării de natură corporatistă a principiului sindical, adoptată de aceasta în manieră definitorie. Alături de importanța numitului compartiment al vieții sindicale din epoca anterioară comunismului, influența exercitată pe parcursul aceluiași

decenii de doctrina corporatistă a muncii articulată la firul ierbii, în sfera asociaționismului profesional, constituie a doua descoperire majoră în jurul căreia cartea este construită. Corporatismul a reprezentat, însă, nu doar o abordare de dreapta a politicii muncii, dar și o viziune specifică a dreptei cu obiective ambițioase în sfera politicii de ansamblu. Ca atare, proiectul restructurării parlamentului pe baze profesionaliste și cel de reorganizare după criteriul profesional al corpului național sunt tratate, în cele ce urmează, ca parte integrantă a interferențelor dintre doctrinele muncii și politica profesiunilor în spațiul românesc. Ideea cooperatistă, cristalizată în strânsă asociere cu sindicalismul modern, figurează și ea ca protagonist al aceleiași istorii, iar evoluția camerelor profesionale este integrată în tabloul dinamicii de dezvoltare a reprezentării intereselor profesionale ce a urmat după declinul și dizolvarea breslelor tradiționale.

Astfel circumscris, trunchiul principal al reconstituirii istorice este plasat în relație cu perspectivele de sorginte liberală și, respectiv, socialistă asupra chestiunii. Miza este reprezentată nu doar de delimitarea ideilor promovate de liberalism, de stânga și de dreapta în aria fenomenului cercetat, dar și de clarificarea morfologiei esențiale a dinamicii ideologice românești – cu cele trei componente fundamentale menționate –, așa cum s-a manifestat ea în conexiune cu un aspect particular al procesului de modernizare. Situându-se în mod nemijlocit în continuarea uneia dintre lucrările anterioare ale autorului – *Statul bunăstării pe filiera românească. Fracturi ale dezvoltării și rupturi ale memoriei* (2019) –, cartea este menită să illustreze, din nou, precizările făcute acolo în legătură cu studiul politicii sociale și al sindicalismului din unghiul corelațiilor generale dintre curente ideologice și politici publice în istoria României – demarcată în *Development, Left and Right: Ideological Entanglements of Reformist Projects in Pre-communist Romania* (2018) –, precum și cu referire la necesitatea cartografierii și încadrării conceptuale adecvate a dezvoltării ideologice naționale în orizont comparativ, ca o etapă preliminară a oricăror eforturi de acest fel. Acest ultim demers a fost desfășurat de autor, cu accentele și conceptualizările sale specifice, în *Ideology, Nation and Modernization: Romanian Developments in Theoretical Frameworks* (2013) și în *Canonul și vocile*

uitate. Secvențe dintr-o tipologie a gândirii politice românești (2015, cu o a doua ediție în 2020).

Întemeiat, în continuare, pe studiul discursurilor provenite din surse cât mai variate, raportate la procesul de construcție legislativă și instituțională, efortul de elucidare a conexiunilor întreținute de exponenții sindicalismului, ai corporatismului și ai cooperatismului cu lumea politicii și a ideologiilor dominante a condus, de această dată, la cercetări de arhivă cu ținte precise. Rezultatele lor surprinzătoare, cuprinse în câteva dintre capitolele următoare, sunt expuse aici cu convingerea că sindicalismul și politica muncii nu trebuie privite ca un compartiment izolat din istoria României. Dimpotrivă, ele constituie un punct de observație privilegiat pentru înțelegerea profundă și nuanțată a unor problematici mai ample.

Capitolul I

Politica muncii și sindicalismul. Modelul liberal și derivatele de dreapta și de stânga*

De la primele contacte cu formula de organizare corporatistă a muncii înfățișată de Italia fascistă, în 1926, până la instaurarea ordinii comuniste în domeniu, la 1948, România a fost confruntată cu un evantai larg al modelelor de structurare a politicii sociale și a resorturilor sindicale ale acesteia, ele însele strâns asociate cu perspective ideologice ample având ca obiect restructurarea de ansamblu a spațiului politic și a bazelor sale sociale și economice. Nu putem înțelege, însă, interacțiunea dintre proiectele de dreapta și cele de stânga cristalizate în acest compartiment al evoluției istorice decât cu condiția de a circumscrie mai întâi contururile viziunii liberale, de centru, așa cum s-a manifestat ea în cadrul aceluiași segment al vieții sociale. Într-adevăr, doar așezămintele și practicile constituite în continuarea acestei viziuni – inaugurată în contextul național înaintea Primului Război Mondial, pentru a căpăta apoi o formă recognoscibilă în anii ce i-au urmat – pot fi folosite în mod judicios ca reper pentru a evalua caracteristicile și a măsura proporțiile proceselor de transformare desfășurate mai târziu pe direcțiile celor doi poli ai spectrului ideologic și de-a lungul palierelelor relevante ale dezvoltării sociale și politice.

* Versiune anterioară în Cristina Petrescu, Dragoș Petrescu, coord., *Comunismul în România. O sută de ani de controverse*, București, Pro Universitaria, 2022, pp. 39-66. O versiune în limba engleză în *Polis. Revistă de științe politice* 10: 3 (s. n.), 2022, pp. 81-104.

Concepția liberală a muncii și deriva spre dreapta

Cei doi piloni ai varietății de politică a muncii practicate în lumina principiilor liberale – înțelese într-o accepțiune largă – erau reprezentați de concepția asupra libertății sindicale menită să permită reprezentarea autentică a intereselor economice ale grupărilor profesionale, împiedicând totodată politizarea lor și de teoria despre rolul mediator – cu statut permanent – îndeplinit de stat în sfera relațiilor dintre angajatori și angajați. Ambele categorii de revendicări se dezvoltaseră în strânsă legătură pe parcursul etapelor anterioare ale istoriei europene și mondiale, în măsura în care ideea caracterului legitim al coalițiilor dintre lucrătorii din toate ramurile, stabilite cu scopul de a acționa pentru a obține îmbunătățirea condiției materiale a acestora, a trebuit să fie avansată prin opoziție cu cea dominantă la începuturile capitalismului liberal și potrivit căreia orice astfel de întreprindere se cerea a fi interzisă, fiind privită ca un factor perturbator al tiparelor pieței non-intervenționiste¹. În plus, filozofia intervenționismului bine calibrat practicat pe fundalul sindicalismului generalizat nu și-a putut face drum decât printr-o luptă pe două fronturi, trebuind să se împotrivescă, pe de o parte, față de pledoaria tradiționalistă pentru reinstaurarea organizării de breaslă – întemeiată pe încorporarea obligatorie a forței de muncă în structuri profesionale cu caracter corporatist supuse unui control strâns din partea statului – și, pe de altă parte, față de apelurile revoluționare socialiste înclinate să trateze corpurile sindicale ca instrumente ale emancipării depline, capabile de a conduce clasa muncitoare dincolo de limitările economiei de piață².

Același conflict dintre tradiționalismul economic inerțial cu fundamente de breaslă și sindicalismul ascendent aflat sub dominația politicii socialiste a constituit și contextul de emergență al perspecti-

-
- 1 Paul Louis, *Le syndicalisme européen*, Paris, Librairie Felix Alcan, 1914; Asa Briggs, „The Welfare State in Historical Perspective”, *European Journal of Sociology* 2: 2, 1961, pp. 221-258.
 - 2 Siney Webb, Beatrice Webb, *The History of Trade Unionism*, rev. ed., New York, Longmans, Green and Co, 1920; Artur C. Velter, *Asociațiile profesionale și regimul muncii. Istoric și evoluție*, București, Editura „Curierul Judiciar”, 1930.

vei liberale asupra chestiunii muncii în România, la cumpăna secolului XIX și XX. Argumentațiile în favoarea foloaselor și legitimității asociaționismului profesional³ s-au întrepătruns, la acea vreme, cu cele având ca obiective îndepărtarea concepției despre stat ca paznic de noapte și fundamentarea ideii de implicare guvernamentală necesară și deschis asumată în viața economică⁴, într-un mediu unde programul anexării sindicatelor la țelurile de lungă durată ale luptei de clasă revoluționare – revigorat la momentul 1905-1906 după o eclipsă temporară – prindea rădăcini în paralel cu încercările de reînnoțire a breslelor tradiționale în cadrul unor legiuiri moderne ale profesiunilor și ale asigurărilor sociale – adoptate succesiv în 1902 și 1912 – ce prevedeau participarea semiobligatorie la astfel de instituții a membrilor unor grupări profesionale în curs de expansiune.

După ce noțiunea intervenției mediatore a statului a fost inclusă în constituția din 1923, iar așezămintelor libertății sindicale au fost și ele instituite printr-o lege a asociațiilor profesionale din 1921 – împreună cu o alta, privind statutul persoanele juridice, din 1924 –, concepția liberală a muncii a câștigat o poziție de întâietate, împotriva provocărilor de stânga și de dreapta, obținând pe deasupra ajutor extern ca rezultat al aderării României la Organizația Internațională a Muncii (în 1919) și fiind înzestrată cu sprijin instituțional în interiorul țării, prin crearea Ministerului Muncii și al Ocrotirilor Sociale (în 1920). Manifestările prilejuite de aniversarea de zece ani a celui din urmă for, din 1930⁵, se impun ca cele mai apăsate și penetrante afirmări din context ale viziunii în cauză. La acea vreme, impactul ei social fusese extins pe baza unei serii de acte legislative, dintre care cele mai semnificative erau legea pentru reglementarea conflictelor de

3 Gr. D. Calinescu, *Droit romain: les corporations d'artisans en droit romain. Droit français: de la coopération en France et a l'étranger*, Paris, Librairie Edouard Duchemin, 1890; I.N. Angelescu, *Cooperația și socialismul în Europa*, București, Albert Baer, 1913.

4 Take Policrat, *Legislațiunea muncii*, București, Tipografia Aurora, 1908; N. Petrescu-Comnen, *Studiu asupra intervențiunii statului între capital și muncă*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1910.

5 I. Răducanu et al., *Zece ani de politică socială în România, 1920-1930*, București, Eminescu S.A., 1930; G. Tașcă et al., *Un deceniu de politică socială românească*, București, f.e., 1930.

muncă, adoptată în grabă la 1920 – într-un moment marcat de escaladarea activității revoluționare de stânga – și cea pentru administrarea contractelor de muncă, introdusă cu întârziere în 1929. Scindată în 1921 prin separarea din corpul ei a aripii comuniste, dominate de Comintern, și slăbită în continuare prin scoaterea ei în afara legii, în 1924, stânga nu putea exercita o mare presiune asupra celor ce apărau linia dominantă în domeniul politicii sociale la începutul celui de-al patrulea deceniu. Prin contrast, exponenții dreptei căpătaseră o forță considerabilă, intrând în posesia unui mod de gândire ce avea să fie verificat prin confruntare cu exigențele practicii politice în perioada 1938-1944. Deși a continuat să acumuleze realizări semnificative și bine mediatizate până prin 1932-1933 – când au fost adoptate succesiv legea pentru formarea Camerelor de Muncă și cea pentru unificarea sistemelor de asigurări sociale din întregul teritoriu – abordarea liberală a problemelor muncii și a sindicalismului avea să fie împinsă în defensivă la scurtă vreme după zgomotoasele sale autocelebrări.

Difuzarea largă în România a perspectivei corporatiste moderne articulată în Italia la 1926 și așezată acolo pe fundamente teoretice mai solide prin Carta Muncii din 1927 a fost însoțită de convertirea treptată la acest nou discurs a unei mari părți a anumitor segmente profesionale – aparținând cu precădere clasei mijlocii și gulerelor albe –, legate parțial de ansamblul structurilor de breaslă create la 1902-1912 (ele însele declarate ca desființate la 1921, dar supraviețuind cu încăpățănare după acea dată în principal în virtutea rolului pe care au continuat să îl îndeplinească în domeniul asigurărilor sociale, până la 1933). Pledoariile din cea dintâi categorie au fost promovate de periodice influente cu orientare de dreapta: *Cuvântul* – din 1926, atunci când director era Titus Enacovic⁶ –, *Curentul* – din 1928, sub direcția lui Pamfil Șeicaru⁷ –, *Calendarul* – în 1932-1933, tot timpul sub conducerea lui Nichifor Crainic⁸ – și *Lumea nouă* – începând din 1932 și propagând doctrina corpora-

6 Pamfil Șeicaru, „Statul corporativ”, *Cuvântul* 3: 523, 4 august 1926, p. 1.

7 „Al treilea congres al sindicatelor fasciste. Dl Mussolini despre sindicalismul italian”, *Curentul* 1: 116, 10 mai 1928, p. 5.

8 Nichifor Crainic, „Spre statul breslaș”, *Calendarul* 1: 32, 25 februarie 1932, p. 1.

tistă integral edificată a lui Mihail Manoilescu⁹. Tot astfel, discursul articulat la firul ierbii de mișcarea asociațiilor profesionale a fost avansat într-o manieră evazivă în paginile unor reviste de mai mică influență precum *Glasul micii industrii* – inaugurată în 1922¹⁰ – sau *Tribuna muncii* – lansată în 1926¹¹ –, pentru a se cristaliza mai bine, apoi, în *Gazeta meseriilor* – fondată în 1929¹² – și a fi impus în cele din urmă, în condiție deplină, de *Drum nou* – pe parcursul anilor 1930-1934, în relație strânsă cu *Calendarul*, tratând *Lumea nouă* ca pe o voce rivală și înfățișând figura conducătorului său, arhitectul I.D. Enescu, în calitate de ideolog dispus să îi conteste lui Manoilescu paternitatea ideii corporatiste în tradiție românească¹³.

Revendicările socio-economice formulate în jurul proiectului de organizare a muncii pe baza breslelor delimitate prin linii despărțitoare verticale și capabile să țină sub control lupta de clasă – situate în opoziție cu sindicatele formate în conformitate cu diferențierile orizontale ale societății, asociate deopotrivă cu socialismul subversiv și cu liberalismul depășit și percepute ca factori stimulatori ai conflictului dintre grupări sociale – s-au corelat, în cadrul gândirii corporatiste românești la fel ca și în alte părți, cu pronunțări în favoarea nevoii de înlocuire a parlamentarismului cu fundamente partinice – considerat ca inevitabil corupt și parazită – printr-o nouă practică a politicii, având la bază reprezentarea parlamentară a corpurilor profesionale și aptă să consolideze solidaritatea națională. Însușindu-și în grade diferite programele cu caracter autoritarist și etnic-exclusivist ale dreptei, promotorii nucleului doctrinar

9 Mihail Manoilescu, „Corporatism românesc”, *Lumea nouă* 1: 3, iunie 1932, pp. 3-5; Idem, *Le siècle du corporatisme. Doctrine du corporatisme integral et pur*, Paris, Félix Alcan, 1934; I. Joldea-Rădulescu, *Sistem de politică corporativă*, București, Atelierele Grafice Socec & Co, S.A., 1935.

10 „Scopul Uniunii”, *Glasul micii industrii* 1: 1, 1 martie 1922, pp. 1-2.

11 Gh. Sava, „Breslele și corporațiile fi-vor desființate?”, *Tribuna muncii* 1: 1, 1 ianuarie 1926, p. 2.

12 „Corporații și bresle. Ce politică facem?”, *Gazeta meseriilor* 1: 8, 16 decembrie 1929, p. 1.

13 I.D. Enescu, „Statul corporativ și stabilitatea legilor”, *Drum nou* 2: 1, 1 ianuarie 1931, p. 1; Idem, *Corporatism și partidism*, București, Editura Secției de Studii a Confederației Asociațiilor Profesionale, 1932; Idem, *Tradiția corporatistă în lumina actualității*, București, Imprimeriile „Frăție Românească”, 1941.

forjat inițial în sfera preocupărilor legate de administrarea muncii și a sindicalismului au stabilit, din acest motiv, și un dialog cu exponenții ideilor privind suplimentarea de formulă moderată a tiparelor electorale uzuale – conducând către structurarea adunărilor legislative și a instituțiilor statului și desfășurându-se pe calea unor procese de extensiune națională, clădite pe principii individualiste – prin constituirea unor canale de vot specifice și menite să permită reprezentarea intereselor secționale circumscrie după criteriul apartenenței profesionale¹⁴. În România, căutările de acest fel s-au concentrat asupra prevederilor constituției din 1923 și ale legii electorale din 1926 privind reprezentarea specială în cadrul Senatului a universităților și a camerelor profesionale (Camerale de Comerț și Industrie existând din secolul al XIX-lea, iar cele de Agricultură și de Muncă fiind create în 1925, respectiv – așa cum am spus mai sus – în 1932, devenind prin aceasta disponibile pentru asemenea responsabilități).

Situată astfel într-o relație de strânsă interpenetrare cu diferite compartimente ale dreptei politice, dar și interferând cu tabăra moderației tehnocratice, filozofia corporatistă de dreapta a muncii a adoptat, în mod inevitabil, o serie de întrupări particulare. Preluată în mod prematur, necritic și inconsecvent, într-o etapă timpurie, de politicieni naționaliști cu o orientare tradiționalistă precum Nicolae Iorga¹⁵ și Simion Mehedinți¹⁶, ea a fost purtată de Enescu și de Crainic spre cartierul general al grupării național-creștine, fără a fi însă vreodată acceptată ca un cuvânt de ordine de către liderii acestei facțiuni ideologice¹⁷. A făcut prozele și în rândurile Frontului Românesc al

14 Victor Rizescu, *Development, Left and Right: Ideological Entanglements of Reformist Projects in Pre-communist Romania*, București, Editura Universității din București, 2018, pp. 211-225.

15 „Spre o nouă viață politică. Discursul d-lui profesor N. Iorga”, *Neamul românesc* 24: 272, 1 decembrie 1929, pp. 1-2.

16 Simion Mehedinți, *Partidele politice și statul corporativ*, București, Editura Librăriei Socec & Co., S.A., 1931.

17 „Ședința de constituire a Frontului Creștin al Muncii. Cuvântarea d-lui arhitect I.D. Enescu. Alegerea comitetului”, *Apărarea națională* 12: 36, 24 noiembrie 1936, p. 3; Nichifor Crainic, *Programul statului etnocratic*, București, Tipografia Ziarului *Universul*, 1937; „Pe marginea actualității. Naționalism și «etnocrație». Ideologii și probleme”, *Apărarea națională* 14: 32, 10 august 1937, p. 2.

lui Alexandru Vaida-Voevod¹⁸. Partidul fascist al Gărzii de Fier a dat naștere mai multor atitudini față de ea, mergând de la adeziunea completă și entuziastă a lui Mihail Polihroniade¹⁹ și analiza academică a lui Vasile Marin²⁰ până la semiaprobarea afișată ocazional de Ion Moța²¹ și de Corneliu Zelea Codreanu²² și semicondamnarea venită din partea lui Traian Brăileanu și a altora²³. Vocația ei de a parcurge întregul drum al radicalizării ideologice, până la identificarea deplină cu fascismul revoluționar, se vedește din încercarea lui Manoilescu de a elabora o platformă a fuziunii dintre Liga Național-Corporatistă aflată sub conducerea sa și legionarism, în pragul alegerilor din 1937²⁴, precum și din eforturile lui de a-i câștiga de partea doctrinei pe oficialii Statului Național-Legionar, la sfârșitul lui 1940²⁵.

Cele două documente legislative cu prevederi corporatiste adoptate de regimul dictaturii carliste sunt constituția din februarie 1938 și legea pentru organizarea breslelor introdusă în luna octombrie a aceluiași an. Ambele s-au ferit de o ruptură radicală cu trecutul. Constituția preconiza crearea unui parlament profesionalist, afirmând comandamentul de organizare a corpului electoral în trei categorii cuprinzându-i pe reprezentanții „agriculturii și muncii manuale”, respectiv pe cei ai „comerțului și industriei” și ai

18 Stere I. Ionescu, „Noua constituție și asociațiunile profesionale”, *Politica socială* 5: 146, 1 martie 1938, p. 1.

19 Mihail Polihroniade, „Corporatism”, *Calendarul* 2: 372, 19 mai 1933, p. 1.

20 Vasile Marin, *Fascismul. Organizarea constituțională a statului corporativ italian. Doctrină. Realizări. Legislație*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1932.

21 Ion I. Moța, *Cranii de lemn. Articole, 1932-1936*, ed. a IV-a, București, Editura „Totul pentru Țară”, 1937, pp. 145-147.

22 „Un interview cu dl Corneliu Zelea Codreanu. Omul nou. Spre corporatism. Guvernul. Minoritățile”, *Buna vestire* 2: 271, 26 ianuarie 1938, p. 1.

23 Em. Buznea, „Despre ideologiile de import, II: corporatismul”, *Dreapta* 2: 5, 20 ianuarie 1933, p. 2; Traian Brăileanu, *Sociologia și arta guvernării. Articole politice*, ed. a II-a, București, Cartea Românească, 1940, p. 355.

24 Mihail Manoilescu, „Sensul antiburghez al revoluției naționale”, *Lumea nouă* 6: 10-11, octombrie-noiembrie 1937, pp. 315-334.

25 Idem, „Știința economică față de statul legionar”, partea I, *Chemarea vremii* 14: 26, 26 noiembrie 1940, p. 5 (părțile II, II și IV în *Chemarea vremii* 14: 27, 5 decembrie 1940, p. 10, respectiv *Chemarea vremii* 14: 28, 12 decembrie 1940, p. 5; *Chemarea vremii* 14: 29, 19 decembrie 1940, p. 5).

„ocupațiilor intelectuale”. Legea ulterioară a demarat procesul de formare a structurilor corporatiste, definite însă după criterii puțin diferite, luându-i astfel în considerare, deocamdată, doar pe muncitorii manuali din afara domeniului agriculturii, împreună cu categoria meșteșugarilor și micilor industriași și cu cea a comercianților. Proclamând că „nimeni nu poate fi constrâns de a face parte sau de a înceta de a mai face parte dintr-o breaslă în contra voinței sale”, ea a afirmat totodată că o singură breaslă pentru fiecare categorie de profesii putea exista în cuprinsul aceluiași ținut. Conținând elemente ale reglementărilor legislative pentru organizarea corpurilor profesionale provenite deopotrivă din etapa de dezvoltare a anilor 1902-1912 și din cea a perioadei 1921-1924, ea a fost însoțită de declarația potrivit căreia „vechea lege a sindicatelor din 1921 oglindea speranțele umanitare [...] firești optimismului postbelic”, ce trebuia acum abandonat în conformitate cu „colectivizarea vieții” și cu „afirmarea robustă a principiului național”²⁶. Principalul produs al eforturilor de a clarifica implicațiile unor asemenea imperative fundamentale avea să fie un proiect legislativ propus parlamentului în iulie 1939 și niciodată transformat într-o lege.

Restructurarea corporatistă în dezbateri

Conceput cu scopul de a amplifica prevederile legii din 1938 prin extinderea organizării de breaslă astfel încât să cuprindă categoriile patronilor, ale agricultorilor mari și mici și ale tuturor felurilor de profesioniști intelectuali, proiectul din 1939 se raportează, în preambul, la legea sindicatelor din 1921, căreia i se recunoaște intenția autentică de face ca asociația profesională să înceteze de a mai fi un „instrument [cu caracter socialist] de luptă între clasele sociale, de discordie în ordinea morală, de anarhie în ordinea socială și economică”. Arătând că, din păcate, asemenea așteptări nu putuseră fi îndeplinite, motivul fiind „tendențele politice ale marii majorității a sindicatelor” sub regimul anterior momentului 1938 și

26 *Legea breslelor din 12 octombrie 1938*, București, Editura Ziarului „Universul”, 1938, p. 5.

afirmând – cu referire nu doar la teoreticienii corporatiști moderați Émile Durkheim și Léon Duguit, dar și la René Waldeck-Rousseau, poate cel mai faimos dintre întemeietorii sindicalismului liberal – că principiul libertății „nu mai rezidă azi în cetățeanul izolat”, în măsura în care spiritul noilor vremuri a „încredințat grupului profesional sarcina de apărător al libertăților individuale”, argumentația merge mai departe pentru a revendica sindicalismul ca pe „o mișcare care tinde să dea o structură juridică precisă diferitelor grupuri de indivizi uniți între ei prin similitudinea de nevoi în diviziunea muncii sociale”, descriindu-l astfel ca pe „acea forță care [...] va da societății o structură juridică mai adecvată evoluției sale economice”²⁷.

Toate acestea sunt spuse, însă, cu prețul de a clarifica faptul că „pentru a putea [...] să corespundă menirii sale, mișcarea sindicală trebuie să evolueze în cadrul libertății, ea nu trebuie – după cum ar vrea o tendință foarte răspândită – să transforme breslele și asociațiile profesionale, din organizații voluntare și libere, în instituțiuni obligatorii și oficiale, subordonându-le puterii executive”. Se precizează mai departe că „această tendință ne-ar da înapoi cu secole și ar duce la reînvierea breslelor și corporațiilor de altădată”²⁸. Structura corporatistă românească pe cale de a fi elaborată este clar delimitată aici față de sistemul corporatismului fascist ce exista în acele timpuri în Italia și funcționa, altminteri, ca cea mai importantă referință a experimentelor din domeniu desfășurate în întreaga lume.

Hotărârea legiuitorilor români ai regimului carlist de a preconiza entitățile corporatiste ca pe instituții de drept privat, prin opoziție cu doctrina și practica italiană care le edifica asemeni unor instituții publice, a fost subliniată în mod repetat în bibliografia subiectului²⁹. O cercetare a dezbaterilor asupra problemei din perioada respecti-

27 *Proiect de lege pentru recunoașterea breslelor, înființarea Consiliului Național al Breslelor și organizarea camerelor profesionale*, București, Imprimeria Centrală, 1939, p. 1.

28 *Ibidem*, p. 2.

29 Al.Gh. Savu, *Dictatura regală*, București, Editura Politică, 1970, pp. 186-192; Emilian Bold et al., *Concesii și restricții în legislația muncii din România, 1920-1940*, Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 1980, pp. 216-222; Ilie Marinescu, *Politica socială interbelică în România. Relațiile dintre muncă și capital*, București, Editura Tehnică, 1995, p. 48.

vă ne dezvăluie, însă, o pluralitate de concepții referitoare la calea de evoluție pe care reformele de sorginte corporatistă se cuvenea să o urmeze. Unele dintre intervențiile relevante ofereau, astfel, spre imitare modelul mussolinian fără a considera necesară vreo ajustare semnificativă a sa în mediul de inserție³⁰, pledând, pe deasupra, pentru adoptarea integrală a unei viziuni „totalitare” asupra chestiunii, ceea ce implica, bunăoară, crearea unui „minister totalitar, custode al intereselor neamului, iar nu al unor fracțiuni din el”³¹ și însărcinat cu supervizarea „viitoarei ordini corporatiste românești”³². Asemenea atitudini erau sprijinite și cu ajutorul traducerilor din autori italieni³³. Existau însă și lucrări aflate în căutarea unei modalități potrivite de a evita copierea servilă a modelelor străine de inspirație totalitară³⁴. Unele dintre ele au abordat într-o manieră consecventă principalul obiectiv controversat al discuției, anume cel de a decide dacă structurile corporatiste trebuiau să fie compartimente ale statului sau asociații private.

Un exemplu este cu siguranță Petre Alexandrescu-Roman, specialist al Partidului Național Liberal în domeniul politicii sociale. Abordând dilemele corporatismului ca parte a unor reflecții în legătură cu „mica burghezie românească”, într-o conferință din februarie 1937, el subliniază discontinuitatea dintre breslele tradiționale –

30 I. Angelescu, *Așezământul corporativ. Principii. Organizare. Realizări. Legislație*, București, Atelierele „Lucaefărul”, 1939; George P. Alexandrescu, *Corporativismul mussolinian*, București, Tipografia Ion C. Văcărescu, 1940; Vasile Marghescu, *Funcțiunea economică a statului contemporan. Sinteza organizării politico-economice a fascismului și a național-socialismului*, București, f. e., 1941; „Cronica italiană. Sindicalism, corporatism, reformă politică”, *Cercetări juridice* 1: 1, ianuarie 1941, pp. 56-58.

31 George P. Alexandrescu, *Studiu corporativ*, București, f. e., 1942, p. 6.

32 *Ibidem*, p. 4.

33 Leonardo Salemi, *Corporativismul italian. Sumar și scheme*, București, Instituto di Cultura Italiana in Romania, 1942; Ricardo Del Giudice, *Statul corporativ. Asociațiile profesionale*, București, Instituto di Cultura Italiana in Romania, 1942; Roberto Roberti, „Cronica italiană. Gândirea mussoliniană cu privire la funcția socială a muncii în noua orânduire europeană”, *Cercetări juridice* 3: 1, ianuarie-martie 1943, pp. 125-132.

34 Costinel C. Jornescu, *Corporatismul și dreptul românesc*, București, Imprimeriile „Curentul”, 1940; Ion V. Vintilă, *Statul corporatist*, București, Universitatea din București, Facultatea de Drept, 1941.